

„Kahe muusika“ konfrontatsioon avab rikkalikud dramaturgilised võimalused. Selline lahendus annab näiteks õiguse kasutada üheaegselt laval ja orkestris kõlavate muusikate võtet (ratsavõistlus, itaalia ooper), kriipsutades sellega alla välise tegevuse ja kangelaste sisemise seisundi konflikti, mis on erakordselt oluline etenduse peamise mõtte „kuulmisel“.

Suure tähenduse omistasin samuti muusikalise jutustuse katkematus e ideele, püüdes temaatilise materjali arengu sümfoonilisuse, mitte numbrilise esituse poole. Mulle tundub, et üksnes sel viisil võib üles ehitada muusikalist arhitektoonikat nii kül- lusliku polüfoonia ja kontrapunktiga teosele, nagu seda on Tolstoi romaan.

Ning lõpuks. Balleti žanriliselt lüürilisteks stseenideks määratledes tahtsin mitte üksnes veelkordselt rõhutada teose idee lähedust Tšaikovski romantilisele kunstile, vaid ka vabandada Tolstoi ammendamatu šedöövri „muusikastamise“ katse tagasihoidlikkust.

BORISS LVOV-ANOHHIN

L. Tolstoi kangelaste kehastamine balletilaval on erakordselt raske ülesanne. Kuidas ühendada koreograafilise teatri vältimatut tinglikkust Tolstoi proosa vapustava realismiga?

Ja siiski me teame Sergei Prokofjevi geniaalset eksperimenti, tema suurepärasest ooperit „Sõda ja rahu“, – aga ooper ei ole ju vähem tinglik kui ballett.

„Anna Karenina“ tähelepanelikul läbilugemisel võib tõdeda, et Tolstoi võimas realism muutub „kuni sümbolini täpsustatud realismiks“ (VI. Nemirovitš-Dantšenko väljend), kuid see on juba koreograafilise kunsti poeesiale kättesaadav ainevald. Kui järjepidevalt ehitab Tolstoi teose kujundlik-sümbolistlikku kompositsiooni: Anna ja Vronski esimene kohtumine ja tutvumine toimub vaksalis, platvormil ja Peterburist saabunud rongi vagunis. Juba siin tekib „halb aimdus“ – inimese hukkumine rongi rataste all. Anna ja Vronski vaheliste suhete selgitamine toimub taas platvormil, rongi juures – kuulus tuisustseen Bologojes. Anna traagiline hukkumine rataste all – esimese kohtumise „halb aimdus“ on täide läinud. Ning uuesti on Vronski platvormil rongi juures, millega ta sõidab Serbiasse. Tema piinarikkad meenutused raudteevaksali ametiruumi laual lebavast hukkunud Annast ja tollest Annast, keda ta „esimest korda ja samuti jaamas kohanud – salapärasena, ilusana, armastavana, õnne otsivana ja õnne andvana...“*

Milline kujundlike vastandamiste, traagiliste üldistuste harmoonilisus! Just siin, selles sfääris, otsisime teid Tolstoi romaani „tõlkimiseks“ koreograafilisse keelde.

Kas pole „balletlikud“, selle sõna parimas tähenduses, Anna unenäod, mis läbivad tervet romaani. On huvitav, et ka Vronski unenäos ilmub sassis habemega hirmuäratav talumees, toosama, kes Anna unenäoski. Ja hiljem ilmub tolle talumehe kuju juba tõeliselt, reaalselt tema hukkumiseelses episoodis. Ning ka läbi Anna kustuva teadvuse vilksatab see kuju. Annat jälitab „... painajalik uni, mida ta mitu korda oli näinud...“

* L. Tolstoi tsiteeringute tõlked (S. Holberg) Kogutud teoste 8. ja 9. köite järgi, ERK, Tallinn, 1957.

Selles kujus kõlab traagilise elukäigu, saatuse, kättemaksu, julma karistuse teema. Arvatavasti võib see figuur etenduses kanda romaani epitaafi saladuslikku, ähvardavat mõtet – „Minu päralt on kättemaksmine, ja mina tasun“.

Igavesti erutav teema – loomuliku, oma tunnetes vaba inimese kokkupõrge silmakirjaliku ühiskonna valeliku ja julma moraaliga. Peterburi kõrgem kiht karistab Annat selle eest, et ta ei saa ega taha silmakirjatseda ja valetada, selle eest, et ta julges alluda oma tundele ja sellega ühiskonnale väljakutse esitada. Saanud teada Anna truudusetusest, nõuab Karenin Annalt, et nende kooselu jätkuks endiselt. „Ja ta teab kõik“, mõtleb Anna, „teab, et ma ei saa kahetseda, et ma hingan, et ma armastan; teab ka, et sellest kõigest ei tule midagi välja peale pettuse ja vale; ... ma purustan selle valede võrgu, millesse ta mind mässida tahab; tulgu siis, mis tuleb. Miski pole nii hirmus kui vale ja pettus!“

See on Anna kuju ja tema tragöödia tuum. Valelikkuse läikiv ämblikuvõrk ja seda puruksrebida püüdev võrgus visklev inimene. Ilus, uhke naine, vaba, õiglane, andekas natuur tema traagilises kokkupõrkes valeliku ja surnud moraaligraniitseinaga, ühiskonna julma põlgusega. Anna ja kõrgem seltskond. Anna ja ühiskond – see ongi etenduse põhikonflikt.

Tolstoi annab romaanis selle situatsiooni peaaegu lõpliku koreograafilise kujundi – „... ta (Vronski) märkas kohe, et kuigi seltskond oli temale isiklikult avatud, oli see Annale suletud. Nagu kassi ja hiire mängus – käed mis olid tema ees üles tõstatatud, langesid Anna ees kohe alla.“

Balleti vorm ei piirdu olustikuliste stseenide järjestamisega, vaid areneb koreograafilistes kihtides, mis väljendavad terveid etappe kangelanna elus. Need on nagu romaani koreograafilised peatükid. Esimene etapp – Vronski kirglikud taotlused, armunud jälitamine – „see, mis ligemale aasta oli olnud Vronski elu ainukeseks sooviks... see, mis Annale oli tundunud võimatu, kohutava ja seda ahvatlevama õnneunelmana...“. Teine etapp – pärast Karenini otsust – „meie elu peab minema nii nagu varemgi“ – vale ja „kolmekesi elu“ õudus „välise sündsuse säilitamisega“, Anna mäss, avalik ühinemine Vronskiga. Ning lõpuks viimane etapp – ärapäolatus ja üksindus, kui Annat „ei saa vastu võtta ükski korralik naine“, kui kõrgem seltskond, võttes vastu Vronski, lükkab tagasi ja „suhtub külmusega“ Annasse.

Paljud kangelaste otsustavad jutuajamised toimuvad võõraste tubades – kõrgema seltskonna silma all, salongides, teatri- ja ballisaalides. Emotsionaalsed plahvatused, armastus, vihkamine ja

meeleheide on siin ohjeldatud seltskondliku kasvatuse ahelatest, kõik draama tegelaskujud on lapsepõlves välja koolitatud guverneride ja guvernantide poolt, laitmatult omandanud korrekse, külmaverelise käitumismaneeri.

Karenin toonitab sageli „sisemiste suhete“ ja „väliste suhete“ olemasolu, rõhutades nende mõistete erinevust. Tema jaoks seisneb Anna kuritegu mitte niivõrd tunnetes Vronski vastu, nagu ta ütleb Annale pärast ratsavõistlusi, kuivõrd selles ahastuses, „mida teie ei osanud ühe ratsaniku mahakukkumise puhul varjata“.

Ning ka Vronskil on „omad kindlad reeglid, mis vähimagi kahtlusetäpselt ära määrasid, mida võis ja mida ei võinud teha“.

Kittyst – tema äärmise meelega – kirjutas Tolstoi: „Ainult kasvatus range kool, mille ta oli läbi teinud, hoidis teda ülal ja sundis tegema seda, mis talt nõuti, tähendab tantsima, küsimustele vastama, kõnelema, isegi naeratama“. Isegi Anna, nagu kirjutab Tolstoi, oskas „teeselda“ – „... vaigistanud endas silmapilkselt sisemise tormi, istus ta ja hakkas külalisega vestlema“.

See kasvatus ja seltskondlikust sündsusest tingitud „sisemiste tormide“ iselaadne olemus nõuab balletietenduses erilisi väljendusvahendeid, täpset stiilitunnetust. Liigne ekspressiivsus või tantsulise liikumise rõhutatud virtuoosus võib kujuneda taktituks Tolstoi romaani atmosfääri ja stilistika suhtes, osutada valeks tegevust raamiva sotsiaalse keskkonna kujutamisel.

Väga tähtis on kontrast – „harjumuspärane pidulik tühisuse õhkkond“ ja selles toimuv pinev kirgede võitlus.

Tolstoi romaani paljudel lehekülgedel on mainitud suurt teenijaskonda, alamteenijaid, lakeiseid – nad abistavad külalisi riitumisel, pakuvad teed, süütavad ja kannavad küünlaid, saadavad oma isandaid, moodustavad nagu alalise fooni, mille taustal toimub suurem osa stseenidest.

Nende peaaegu alaline kohalviibimine määrab nii sündmuste koloriidid, keskkonna, aja kui atmosfääri.

„Anna Karenina“ kirjutamise ajal on Tolstoi öelnud: „Kunstkriitika jaoks on vaja inimesi, kes pidevalt juhiksid lugejaid selles lõputus haakumiste labürindis, milles seisab kunsti olemus, ja viiksid seaduste juurde, mis neid haakumisi põhjendavad.“

Töös balletiga „Anna Karenina“ püüdsime säilitada „lõputu haakumiste labürindi“, selle olemasolu tunnetatavuse, püüdsime säilitada kujundlikud vastandamised ja seosed ning mitte rikkuda seadusi, „mis neid haakumisi põhjendavad“.

ESIMENE VAATUS

PROLOOG

Peterburi vaksal Moskvast. Perroonil on Vronski, kes on tulnud vastu oma emale. Rongist väljub Anna. „Kui Vronski tagasi vaatas, pööras ka naine oma pea. Säravad... hallid silmad peatusid sõbralikult ja tähelepanelikult Vronski näol...“ ... äkki jooksis mitu inimest hirmunud nägudega neist mööda – jaama-vaht kannab rongi alla jäänud inimese surnukeha.

BALL

Tantsijate hulgas on Vronski ja Kitty. „Kogu ball... oli Kitty-tyele rõõmsate värvide, helide ja liigutuste nõiduslikuks unenäoks“. Siseneb Anna. Tema ilmumine erutab Vronskit. Kitty... märkas, et selles inimestega täidetud saalis ei näinud nad kedagi peale teineteise. „Kogu ball, kogu maailm – kõik mat-tus Kitty hinges udusse... Ta tundis end murtuna.“

TUISK

Anna on oma mõtete võimuses. „Tuisk ja tuul tungisid talle vastu... Tuul oleks teda justkui oodanud... tahtis teda kinni haarata ja ära viia...“. Lumesajust ilmub kellegi kuju. „Ta vaatas... ja tundis samal hetkel ära Vronski.“ Vronski tulises pil-gus on „austava imetluse ilme“, kirglik palve, taganematu ja kindel Annale järgnemine. „Tuisk... näis Annale nüüd veel kaunim.“ Anna on „... kohutatud ja õnnelik...“. Annale on vastu tulnud Karenin. Viisakalt ja külmalt tervitavad Vronski ja Karenin teineteist. Karenin pakub Annale käsivarre. Nad eemal-duvad.

BETSY SALONG

Vürstinna Betsy Tverskajal ja tema abikaasal on külaliste vastuvõtt. Siin viibib ka Tuškevitš. Kõrgem seltskond vaatab Betsy ja Tuškevitši suhetele läbi sõrmede, kuna need on kombeka valega varjatud. Sisenevad Anna ja Karenin. Tabanud soodsa momendi, peatab Vronski Anna. „Teie ja mina on mulle üks. Ja ma ei näe ka ees mingit võimalust rahuks ei endale ega teile. Ma näen ainult ahastuse ja õnnetuse võimalust... või ma näen

õnne võimalust, ja veel millise õnne!...“. Nad äratavad tähele-panu. „See muutub ebasüüdsaks...“. Karenin teeb Annale ette-paneku lahkuda. Anna keeldub. „Aleksi Aleksandrovitš jättis jumalaga ja lahkus“. Vronski tuleb uuesti Anna juurde. Ja uuesti on neile sihitud vaenulikum pilgud.

KARENINI MAJA

Karenin ootab. Tuleb Anna. „... ma pean sind hoiatama...“, peatab teda Karenin. – „Sinu liiga elav vestlus Vronskiga... äratas täna tähelepanu.“ Anna jääb üks. „Hilja, hilja, hilja juba...“.

VRONSKI UNENÄGU

Vronskit on vallanud üksainus mõte – Anna. „... kogu oma eluõnne, ainsa elumõtte leidis ta nüüd ainult selles, et teda näha ja kuulda... ta meenutas lakkamatult kõiki neid olukordi, kus ta Annat oli näinud...“. Läbi Vronski kujutluse välgatavad pil-did kõikidest nende kohtumistest. Nagu kohutav ilmutus kerkib jaamavahi kuju, seesama, mis nende esimese kohtumise ajal eh-matas Annat. Ärgates näeb Vronski Annat, kes on tulnud tema juurde.

ANNA JA VRONSKI

„See, mis ligemale aasta oli olnud Vronski elu ainukeseks sooviks...; see, mis Annale oli tundunud võimatu, kohutava ja seda ahvatlevama õnneulmana – see soov oli rahuldatud.“

TEINE VAATUS

RATSAVÕISTLUSED

Tribüünidel ja loozides on kogu õukond, hulgana rahvast... „Tüllid, lintide, juuste ja päevavarjude meri.“ Võistlejate ohvitseride keskel on Vronski. „Kõik silmad... on pööratud ratsanike kirjule kobarale...“ Vronski ootamatu kukkumine kutsus Annas esile ahastuse. „Ta viskles nagu kinnipüütud lind...“

„Aleksi Aleksandrovitš astus Anna juurde ja pakkus talle viisakalt kätt.“ Anna ei suuda ega taha enam midagi varjata. „Ma armastan teda, ma olen tema armuke, ma ei või teid sallida, ma kardan, ma põlgan teid... Tehke minuga, mis tahate.“

KARENINI MAJA

„Aleksi Aleksandrovitš hellitas ja kaalus igakülgselt mõtet duellist...“ ... kujutles nii elavalt seda ööd, mille ta veedab pärast väljakutset, ja enda poole pööratud revolvrilt, ehmus ta ning taipas, et ta seda kunagi ei tee...“ Karenini otsus on: „... meie elu peab minema nii nagu varemgi. Mina tahan... et seltskond ega teenijad ei saaks teid süüdistada...“ Anna ... tundis, et tal on külm, et teda on tabanud nii hirmus õnnetus, mida ta ei olnud osanud oodata“, ... ja nüüd tundus talle see... õudsemana kõigest, mida ta oskas ette kujutada.“ Anna ja Vronski tunnevad, kui raske on neil ... seltskonna eest oma armastust varjata, valetada ja petta, kavaldada ja alati mõelda teistele siis, kui kirg, mis neid köitis, oli nii tugev, et nad mõlemad unustasid kõik muu peale oma armastuse.“

ANNA UNENÄGU

„Üht unenägu nägi ta peaaegu igal ööl. Ta nägi, nagu oleksid nad mõlemad olnud tema mehed ja et nad mõlemad jagasid talle oma õrnusi...“ ... See uni rõhus teda nagu painaja ning ta ärkas õudusetundega“, et järgmises unes näha pahaendelist jaamavahti, kes järjest sagedamini tema unenägudesse ilmus. „Ma hukkun, ma hukkun... Olen nagu pinguletõmmatud pillikeel, mis peab katkema... Tunnen, et lendan pea ees mingisse kuristikku...“

ANNA TUBA

Kogu ettevaatuse unustanud Vronski tuleb Karenini majja. „... kedagi ja midagi nägemata... kiirete sammudega, vaevu hoidudes jooksmast, astus ta Anna tuppa. Ning mõtlemata ja tähele panemata, kas toas on veel kedagi, kaelustas Vronski Annat ja hakkas tema nägu, käsi ja kaela suudlustega katma.“ Vronskit ja Annat valdab üksainus ... mõte sellest, et on vaja see vale lõpetada, ja mida rutem, seda parem... tuleb kõik jätta ja oma armastusega kuhugi põgeneda...“ Karenin ... jäi üksinda pojaga... Anna aga sõitis Vronskiga välismaale, lahustust saamata...“

KOLMAS VAATUS

ITAALIA

Vronski ja Anna on mõnda aega peatunud väikeses Itaalia linnakeses. „Anna tundis ennast sellel vabanemise... perioodil andestamatult õnnelikuna ja täis elurõõmu... Mälestus kõigest sellest, mis juhtus temaga... – see kõik tundus talle palavikus nähtud unenäona, millest ta ärkas Vronskiga välismaal viibides“. Kuid järk-järgult, ikka piinavamalt hakkab Anna igatsema poja järele.

PALEETSEREMOONIA

Oukonnas antakse Kareninile orden. Pidulik rituaal.

ANNA KOHTUMINE POJAGA

Anna tuleb salaja Karenini majja, et näha poega. Tema kohtumine Serjožaga on täis õrnust ja sügavat muret. Siseneb Karenin. Anna peab lahkuma. Ta mõistab, et on alatiseks kaotanud poja. Meeleheide ja väljakannatamatu valu tõukavad Anna meele tule teole – ta sõidab teatrisse vaatama itaalia ooperit, kuigi teab, et seal on seltskonna koorekiht ja et see „... tähendab... heita väljakutse seltskonnale ja temast igavesti loobuda...“.

TEATRIS

Loožides on Peterburi kõrgem seltskond. Laval – primadonna ja tenori duett. Ilmub Anna. Kõik pilgud suunatakse temale. „... Anna tundis... ennast häbiposti asetatud inimesena“.

ANNA MEELEHEIDE

Vronskile avatud seltskond „... oli Annale suletud“. Teda piinab lahusolek pojast, seltskonna põlgus, hirm kaotada Vronski armastus. Annale näib, et Vronski on muutunud tema vastu külmemaks. Anna „... armukadedus polnud suunatud ühegi naise, vaid Vronski armastuse vähenemise vastu“, „... kord oli ta armukade seltskonna daamidele, keda Vronski võis kohata; kord oli armukade kujutletud neiule, kellega Vronski abiellub pärast seda, kui on katkestanud armuvahekorra temaga. Ja see

viimane armukadedus piinas teda kõige rohkem criti sellepärast, et Vronski oli ise... talle õelnud, et ema... oli püüdnud teda mõjutada abielluma vürstitar Sorokinaga“. Anna sisepilgu ees kangastuvad ka „stseen häbiposti juures“ teatris, Karenin Serjožaga, ja lõpuks mõte kõige suurema õnnetuse võimalikkusest – ettekujutus Vronski kihlumisest sellesama „kujutluse neiuga“, mõte, mis nii piinas Annat. „Ma ei suuda ette kujutada olukorda, milles elu ei oleks piin“. „Kõik on võlts, kõik on vale, kõik on pettus, kõik on õelus...“. „Miks ma ei surnud?...“ Ja äkki ta mõistab, mis tema hinges toimub. Jah, see on see mõte, mis ainsana lahendab kõik. „Jah, surral...“.

ANNA SURM

„Äkki meenutas ta rongi alla jäänud meest Vronskiga esimese kohtamise päeval ja ta taipas, mis tal tuleb teha.“ „Ning just samal hetkel, kui vaguni keskoht temani jõudis, ta kukkus kummuli vaguni alla ning kergete liigutustega, nagu kavatseks ta kohe üles tõusta, põlvitas... Ja küünal, mille valgusel ta luges raamatut täis ärevust, pettust, häda ja kurjust, lõi leegitsema heledamini kui kunagi varem ja valgustas talle kõike seda, mis varem oli peidus pimeduses, hakkas siis praksuma, tuhmuma ja kustus jäädavalt.“

Rodion Štšedrini balletid
RAT „Estonias“
Enn Suve lavastuses

KÜÜRSELG-SÄLG

VALLATUD TŠASTUŠKAD

Bizet-Štšedrin
CARMEN

RAT „Estonia“
peadirigent ja kunstiline juht
Eesti NSV rahvakunstnik
NEEME JÄRVI

peaballettmeister
ENN SUVE

Hind 20 kop.

Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn. Tell. 1671, IX 1973, Tiraaž 5000.